

پیامدهای توسعه‌ی گردشگری دهستان حیران با تأکید بر تغییر کاربری اراضی در دهه (۸۵-۱۳۷۵)

دکتر سیده صدیقه حسنی مهر^۱

استادیار گروه آموزشی جغرافیا- دانشگاه آزاد اسلامی واحد آستارا

حمید شاهرور

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم- دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۱۰/۱۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۰۸/۰۵

چکیده

یکی از پیامدهای توسعه گردشگری روستایی تغییر کاربری اراضی بصورت خانه‌های دوم، از گذشته‌های دور در کشور ما بوده است و بیشترین گسترش این پدیده در مناطق کوهستانی و ساحلی می‌باشند. در محدوده مطالعاتی به دلیل وجود چشم‌اندازهای زیبای کوهستانی و جنگل‌ها و مراتع سرسبز، تعداد خانه‌های دوم و تغییر کاربری اراضی رو به گسترش می‌باشد به گونه‌ای که در محدوده مطالعاتی تراکم بافت خانه‌های دوم مانند جلگه‌ای بیشتر می‌باشد. علاوه بر آن در محدوده مطالعاتی تغییر کاربری اراضی از کشاورزی به مسکونی و تجاری و تفریحی به گونه‌ی محسوسی در دهه‌ی ۱۳۸۵-۱۳۷۵ اروی داده است. ویلاسازی، جاده‌سازی روستایی، تعریض جاده‌ی اصلی آستارا- اردبیل، افزایش تعداد مراکز خدماتی نظیر: قهوه‌خانه، غسل‌فروشی، رستوران‌های بین راهی، سوپر مارکت، خانه‌ی بهداشت، دبستان، حضور دائمی اورژانس، پایگاه راهنمایی و رانندگی، تأمین نور جاده اصلی، افزایش بازدید تعداد گردشگران از منطقه از نمونه‌های بارز تغییرات اقتصادی- اجتماعی و از پیامدهای تغییر کاربری اراضی می‌باشد.

در این تحقیق از روش توصیفی- تحلیلی در بررسی پیامدهای توسعه گردشگری با تأکید بر تغییر کاربری اراضی در دهه‌ی (۸۵-۱۳۷۵) در دهستان حیران آستارا استفاده شده است و شیوه گردآوری اطلاعات نیز ترکیبی از مطالعات میدانی و اسنادی می‌باشد. در این تحقیق سعی شده به بررسی خانه‌های دوم در طول یک دهه پرداخته و روند گسترش و پیامدهای توسعه‌ی گردشگری و تغییر کاربری اراضی در دهستان حیران مورد بررسی قرار گیرد. طبق بررسی‌های انجام شده بیشترین تغییر کاربری اراضی و افزایش تعداد خانه‌های دوم مربوط به اوایل دهه‌ی مورد مطالعه بوده و در روستای حیران بیشترین تعداد را شامل می‌باشد.

عوامل جغرافیایی و وجود جاده‌ی آستارا به اردبیل از مهمترین دلایل افراد برای انتخاب دهستان حیران جهت ساخت خانه‌های دوم می‌باشد به گونه‌ای که مالک بیش از ۸۰ درصد از خانه‌های دوم، ساکن اردبیل، آستارا و تبریز می‌باشند. در انتها نیز پیشنهاداتی برای استفاده بهینه از توسعه گردشگری و تغییر کاربری اراضی در جهت بهبود اقتصادی و کالبدی در محدوده مطالعاتی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: پیامدها، توسعه گردشگری، تغییر کاربری اراضی، خانه‌های دوم، دهستان حیران.

مقدمه

در اواسط قرن ۲۰ میلادی و با پایان جنگ جهانی دوم، سیل عظیمی از جمعیت تحت عنوان گردشگر به نقاط مختلف جریان یافت. افزایش این روند، گسترش پدیده‌ای تحت عنوان خانه‌های دوم در مکان‌های روستایی و خوش آب و هوا را با خود به همراه داشت. خانه‌هایی که در تعطیلات و در زمان مرخصی برای تفریح و استراحت از آن‌ها به عنوان پناهگاهی جهت فرار موقتی از محیط شهری استفاده می‌شود. ساکنین نواحی شهری که به دنبال خانه‌هایی نزدیک ساحل، نواحی کوهستانی، جنگل‌ها و مراتع سرسبز باهوای پاک و طبیعی هستند، نواحی روستایی را به عنوان مکان‌های موقتی جهت استراحت انتخاب کرده و ایام فراغت خود را در آن به سر می‌برند تا با استفاده از زیبایی طبیعت به تجدید قوای روحی ضعیف شده‌ی خود که بر اثر فشارها و استرس‌های زندگی شهری حاصل شده است بپردازند. از طرفی بهبود شبکه‌های ارتباطی، بهبود عوامل رفاهی، خدماتی و افزایش زمان فراغت عاملی دیگر بر گسترش روند تغییر کاربری اراضی بصورت خانه‌های دوم که از پیامدهای توسعه‌ی گردشگری است در مناطق روستایی شده است.

بیان مسئله

روند رو به افزایش استفاده از تغییر کاربری زمین در سال‌های اخیر حاکی از آن است که نسبت بالایی از مناطق زیبا و بکر طبیعی در معرض تهاجم و استفاده بی‌رویه قرار گرفته است و در طی این مدت خسارت‌های جبران ناپذیری را به عرصه‌های طبیعی در گستره‌ی جهانی وارد کرده است. اثرات زیان بخش صنعت توریسم در محیط زندگی از بهره‌برداری بیش‌ازحد گردشگران از محیط‌های طبیعی ناشی می‌گردد و نابودی تدریجی سواحل، جنگل‌ها، آلودگی دریاها و از بین رفتن زمین‌های کشاورزی نمونه‌هایی از چنین اثرات است (رضوانی، ۱۳۷۴، ص ۱۷۹).

بهره‌برداری از عرصه‌های طبیعی یکی از مقوله‌هایی است که از ابتدای خلقت حیات انسانی در زمین تا امروز ادامه داشته و بسیاری از مایحتاج انسان و موجودات زنده از این طریق تامین می‌شوند. بهره‌برداری از محیط‌های طبیعی تا زمانی که به صورت متعادل و براساس حفظ کاربری‌های تعیین شده باشد، واکنش‌های مناسب انسان و طبیعت را به صورت هنجار به دنبال دارد و خساراتی به طرفین وارد نمی‌کند و زمانی که بهره‌برداری‌ها به صورت ناموزون و بی‌رویه باشد واکنش‌های محیطی به شکل سیل و فرسایش و تخریب منابع طبیعی و بیابان‌زایی و... روی می‌دهد. در سال‌های اخیر اثرات تخریبی ناشی از بهره‌برداری بی‌رویه و فعالیت‌های غیرعلمی انسان از محیط‌های طبیعی زمینه زوال و انهدام بسیاری از منابع و امکاناتی را که نسل حاضر و آینده برای زندگی و شکوفایی به آن وابسته هستند فراهم نموده است. «تدوین قوانین و مقررات به منظور قانونمند ساختن تغییر کاربری‌های اراضی زراعی و اعمال مدیریت بر فضا» یکی از اصول کلی توسعه استان گیلان در برنامه چارچوب توسعه بلند مدت گیلان از دیدگاه آمایش سرزمین می‌باشد (مهدوی، ۱۳۸۴، ص ۲۲). بدیهی است برای هماهنگی رابطه انسان با طبیعت ابتدا نیاز به آگاهی از توان اکولوژیک محیط طبیعی و ارزیابی آن می‌باشد و استفاده نادرست از سرزمین بدین معنی است که زمین به تناسب توانمندی آن استفاده نمی‌شود. سواحل دریای خزر از جمله زیباترین و جذاب ترین مناطق گردشگری ایران محسوب

می‌شود، سواحل یادشده نه تنها مورد توجه میلیون‌ها گردشگر داخلی است بلکه همواره مورد توجه جهانگردان نیز می‌باشد(منشی زاده، ۱۳۷۶، ص ۲۰۰).

شهرستان آستارا یکی از شهرستان‌های استان گیلان بین ۴۸ درجه و ۳۵ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه و ۲۸ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. وسعت این شهرستان ۳۳۴ کیلومتر مربع می‌باشد.

دهستان حیران باگردنه معروف خود در شمال غرب آستارا واقع شده است. وجود چشم‌اندازهای طبیعی منحصر به فرد از جمله چشمه‌های متعدد، آبشارهای زیبا، جنگل و چمنزارها و انواع گل‌های رنگارنگ و همچنین راه دسترسی استان اردبیل - گیلان باعث شده است، این منطقه به یکی از زیباترین تفرجگاه‌ها در سطح منطقه و کشور تبدیل شود، چنانچه مردم از شهرها و استان‌های دیگر، جهت گذراندن اوقات فراغت و بهره‌برداری از چشم‌اندازهای زیبا و لذت از طبیعت، به این منطقه سفر می‌کنند و این مسئله موجب شده طی سال‌های اخیر، تغییر کاربری اراضی بصورت خانه‌های دوم در منطقه صورت گیرد، به گونه‌ای که این روند ممکن است در آینده نه چندان دور زمینه‌های جدی برای تخریب منابع طبیعی و آثار زیست محیطی زینباری پدید آورد.

یکی از مهمترین پیامدهای توسعه گردشگری علاوه بر پیامدهای محیطی از جمله تخریب زیست محیطی منطقه، ابنیه‌های تاریخی می‌توان به توسعه خدمات و کاربری‌های مرتبط با گردشگری اشاره کرد. تغییر کاربری اراضی در پی آمد توسعه گردشگری در منطقه یکی از اساسی‌ترین نمودهای توسعه گردشگری می‌باشد که بازتاب بسیار گسترده‌ای از نظر کالبدی و نیز چشم‌انداز منطقه می‌تواند داشته باشد. منطقه حیران یکی از مناطق مهم و محورهای اساسی ارتباطی بین جلگه‌ی شمال(سواحل دریای خزر) و منطقه‌ی کوهستانی اردبیل به‌عنوان یک قطب مهم گردشگری می‌باشد که مطالعه پیامدهای توسعه گردشگری حیران و روند تغییر کاربری اراضی در منطقه می‌تواند در جهت و راستای برنامه‌ریزی بهتر برای توسعه گردشگری و نیز حفاظت از منابع طبیعی مؤثر واقع شود.

انگیزه تحقیق

تغییر در کاربری اراضی محدوده مطالعاتی که به دنبال توسعه گردشگری و افزایش رویکرد به خدمات و صنعت گردشگری در سال‌های اخیر در ایران و پیامدهای حاصل از آن که منجر به تغییر ساختار اقتصادی، اجتماعی و کالبدی مناطق گردشگری شده است و افزایش روزافزون خانه‌های دوم با تغییر کاربری اراضی به خصوص در مناطق بکر و طبیعی و پیامدهای حاصل از آن انگیزه‌ی مهمی برای انتخاب موضوع و تحقیق در این زمینه را فراهم نمود. چراکه منطقه حیران یکی از مناطق مهمی بود که روند افزایش خانه‌های دوم و تغییر کاربری اراضی در آن نمود چشمگیری داشته است.

سوالات تحقیق

- ۱- آیا توسعه گردشگری در دهستان حیران باعث افزایش تغییر کاربری اراضی شده است؟
- ۲- آیا پیامدهای توسعه گردشگری در دهستان حیران در تغییر توانمندی‌های محیطی منطقه مؤثر بوده است ؟
- ۳- آیا توسعه گردشگری باعث افزایش واحدهای پذیرایی و خدماتی مربوط به صنعت گردشگری در دهستان حیران شده است ؟

اهداف تحقیق

- ۱- بررسی تغییر کاربری اراضی در روند توسعه گردشگری منطقه.
- ۲- مطالعه و بررسی روند پیامدهای توسعه گردشگری در منطقه حیران.
- ۳- بررسی توانمندی های طبیعی منطقه در راستای نیل به توسعه.
- ۴- شناسایی عوامل تهدید کننده محیط زیست و منابع طبیعی مانند قطع درختان جنگلی .

فرضیه های تحقیق

- ۱- به نظر می رسد توسعه گردشگری در دهستان حیران سبب افزایش تغییر کاربری اراضی شده است.
- ۲- توسعه گردشگری اثر نامناسبی در مسائل زیست محیطی منطقه دارد .
- ۳- به نظر می رسد توسعه گردشگری در دهستان حیران سبب افزایش واحدهای مرتبط با صنعت گردشگری شده است.

پیشینه تحقیق

جولیا شارپلی در کتاب گردشگری روستایی ضمن بررسی محدوده های گردشگری روستایی و عوامل موثر بر آن، به نقل از واترس (۱۹۹۴) روستاها را مکانی برای زندگی یا جایگاه موقتی برای فرار از فشارهای مختلف زندگی پیشرفته شهری می دانست و همچنین روند افزایش شهر به روستا را در محو کردن ویژگی های روستایی که امروزه به دنبال آن هستیم سهیم می دانست (شارپلی، ۱۳۸۰، ص ۳۲).

ژان برنار شارپه (۱۳۷۳) در کتاب شهرها و روستاها به بررسی مهاجرت های شهر به روستا پرداخته و وجود خانه های دوم (ویلا) در روستا را تحت عنوان روستانشینی شهری بیان می کند، که در سال های دهه ۱۹۶۰ رواج یافت و در واقع پاسخی بود به واقعیت جدید استقرار افراد در کومونهای روستایی. او دلایل ایجاد آن را توسعه زود هنگام موتوری کردن انفرادی و فرار از دلبستگی مفرط به دارا بودن یک سکونتگاه شخصی و ارتقاء سطحی زندگی افراد به طوری که امکان دارا بودن وسیله نقلیه شخصی را در سطح خانوار میسر می سازد، می دانست. بحران شهرها و قدمت جاذبه روستایی زیر شهری از مهم ترین دلایل گسترش خانه های دوم در محیط بیان شده است (شارپه، ۱۳۷۳، ص ۱۱۹).

محمود ضیائی (۱۳۸۷) در مقاله ای تحت عنوان گونه شناسی گردشگران خانه های دوم و بررسی اثرات کالبدی آنها بر نواحی روستایی، در منطقه رودبار قصران به بررسی و گونه شناسی گردشگران از طریق مقایسه الگوهای قدیم و جدید گردشگری و پیدایش خانه های دوم که از پیامدهای جدید گردشگران می باشد پرداخته و همچنین اثرات کالبدی آن را (خانه های دوم) بر جوامع روستایی مورد پژوهش قرار داده است و در نهایت به بررسی پیامدهای آن در محدوده مطالعاتی پرداخته است و آنها را چنین بیان می کند: دخل و تصرف گسترده و کنترل نشده محیط طبیعی و اقداماتی از قبیل تبدیل باغات مستمر به ساختمان های مسکونی، استفاده از مصالح و الگوی معماری ناهمگون با محیط، تجاوز به حریم رودخانه ها و آلودگی آب و خاک، نتیجه گذران اوقات فراغت در خانه های دوم است (ضیائی، ۱۳۸۷، ص ۸۳).

مناطق‌ی که عموماً برای گذراندن تعطیلات برگزیده می‌شوند وابستگی شدیدی به شرایط طبیعی، روانی و اجتماعی دارند و مکان‌های روستایی بین راه‌های اصلی و مسیر راه‌های بزرگ ارتباطی بیشتر مورد استفاده برای گذراندن اوقات فراغت قرار می‌گیرد. در واقع اقامت در یک سکونت‌گاه ثانویه شکل دیگری از جهانگردی است که یا به مشتریانی مرفه اختصاص دارد و یا به دهقانان سابقی که خانه پدری و یا شخصی خود را، پس از مهاجرت به شهر حفظ کردند (درئو، ۱۳۷۴، صص ۴۱۰-۴۰۸).

فشارکی (۱۳۷۵) در کتاب جغرافیای روستایی معتقد است که بهبود وسایل حمل و نقل عمومی به ویژه حمل و نقل خصوصی انگیزه افراد را برای احداث خانه‌های دوم بیشتر می‌کند. او با بررسی تعداد و گسترش خانه‌های دوم در برخی از کشورهای اروپایی از جمله انگلستان و فرانسه، الگوهای گسترش خانه‌های دوم را متناسب با الگوی حلقه‌ی متحدالمرکز در اطراف مراکز نیاز شهری بیان کرده است و همچنین به این نکته نیز اشاره کرده‌اند که این حلقه‌ها در گذشته در اطراف شهرهای اصلی بوده و امروزه با پیشرفت تکنولوژی و صنایع حمل و نقل به نقاط دورتری انتقال یافته است (فشارکی، ۱۳۷۵، صص ۱۶۷).

محمد رضا رضوانی (۱۳۸۲) در مقاله‌ای تحت عنوان تحلیل روند ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی، به بررسی و گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی شمال استان تهران پرداخته که در آن ضمن معرفی کردن ویژگی‌های جغرافیایی و توریستی منطقه تعداد و سابقه روند گسترش خانه‌های دوم در منطقه را مورد بررسی قرار داده و در نهایت گذراندن اوقات فراغت و افزایش آلودگی‌های زیست محیطی را از علل گسترش خانه‌های دوم در شمال استان تهران که از جمله مناطق کوهستانی می‌باشد بیان نموده است. همچنین او به بررسی سابقه ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در جهان پرداخته و چگونگی نحوه شکل‌گیری این خانه‌ها را در نواحی روستایی بیان نموده است (رضوانی، ۱۳۸۲، صص ۷۳-۶۰).

تیمور آمار (۱۳۸۵) در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی و تحلیل گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی به بررسی بخش خورگام از شهرستان رودبار پرداخته است. در این مقاله ضمن بررسی ویژگی‌های توریستی و جغرافیایی منطقه، علل گسترش خانه‌های دوم را بیان نموده‌اند و همچنین پیامدهای مثبت و منفی آنها را مورد بررسی قرار دادند. ایشان مهمترین علل آن را ریشه‌ی روستایی افراد بیان کرده‌اند، یعنی کسانی که خود یا والدین و اجداد آنها در نقاط روستایی سکونت داشته‌اند و علت دیگر ویژگی‌های طبیعی و توریستی منطقه عاملی برافزایش این روند می‌باشند (آمار، ۱۳۸۵، صص ۷۲-۶۶).

مجتبی قدیری معصوم و مهدی سنایی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان نقش و تاثیر خانه‌های دوم بر ساختار اقتصادی، اجتماعی ناحیه کلاردشت تاثیر خانه‌های دوم را در تغییر چشم‌اندازهای طبیعی و انسانی مورد مطالعه قرار داده‌اند. (قدیری معصوم، ۱۳۸۷، صص ۱۹).

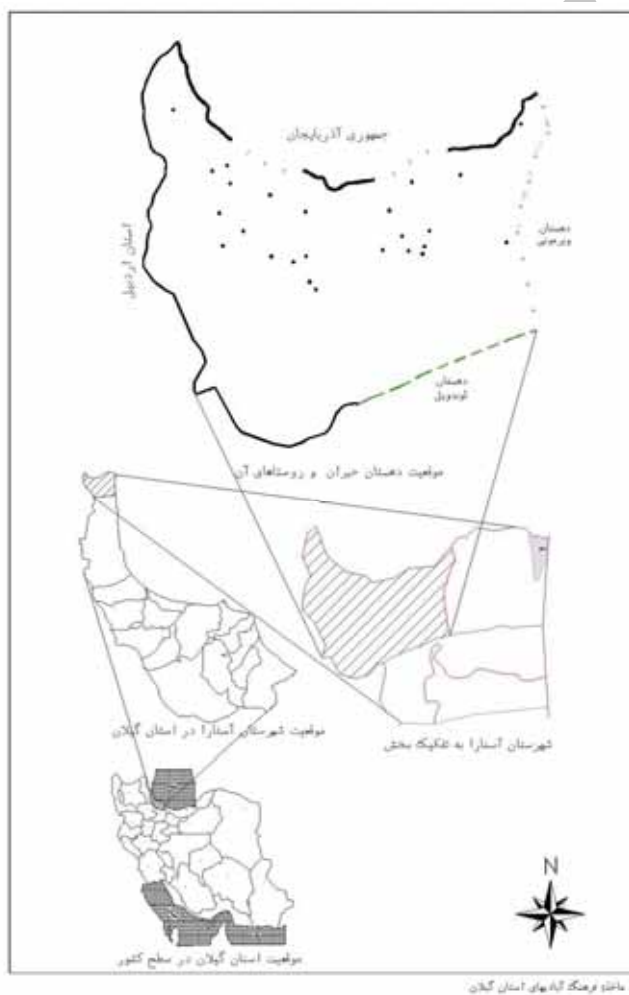
شهره تاج (۱۳۸۷) در مقاله با عنوان خانه‌های دوم، بحثی نو در ادبیات جغرافیای روستایی ایران به اثبات کمی اثرات اجتماعی و اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی خانه‌های دوم بر فضای روستاها و همچنین ارائه راهکارهایی جهت کاهش منحنی این پدیده در روستاها و شهرهای کوچک پرداخته است (تاج، ۱۳۸۷، صص ۱۱).

روش تحقیق

در این پروژه، تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد.

محدوده مورد مطالعه و مقطع زمانی

محدوده مورد مطالعه دهستان حیران شهرستان آستارا است که در شمال غربی استان گیلان واقع شده و از طرف شمال به جمهوری آذربایجان، از طرف شرق به دهستان ویرمونی، از طرف غرب به استان اردبیل و از طرف جنوب به دهستان لوندویل محدود می‌شود و از $48^{\circ} 34' 15''$ تا $48^{\circ} 45' 51''$ طول شرقی و عرض جغرافیایی $49''$ تا $38^{\circ} 26' 50''$ شمالی قرار دارد. مقطع زمانی بررسی پیامدهای توسعه گردشگری منطقه حیران با تاکید بر تغییر کاربری اراضی طی یک دوره ۱۰ ساله در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵ می‌باشد.

نقشه شماره ۱- جایگاه محدوده مورد مطالعه در تقسیمات سیاسی - اداری کشور، استان و شهرستان آستارا

تاریخچه‌ی گردشگری:

گردشگری پدیده‌ای است کهن که از دیرزمان در جوامع انسانی وجود داشته است و به تدریج طی مراحل تاریخی مختلف تغییراتی در آن صورت گرفته تا به وضع کنونی رسیده است. گردشگری بر بنیاد اصلی سفر و جابجایی قرار دارد. سفر در سرشت انسان است آدمی چنان آفریده شده که باید به سفر برود.

انسان از دیر باز برای رهایی از تنهایی و سختی و نیز وابستگی‌های محلی و عادات و آداب و رسوم یکنواخت و مکرر زندگی خود دست به سفر می‌زده است. قدیمی‌ترین اشکال جهانگردی که در اروپا بسیار رایج بوده است مسافرت‌های اشراف و شاهزادگان بوده است.

اشکال دیگری از گردشگری در دنیای قدیم سفرهای درویشان، قلندران، جاسوسان و مسافرت‌های استثنایی ماجرا جوین بود. حج نیز یکی از عوامل اصلی در ترغیب مسلمانان به گردشگری بوده است. هم‌چنین لازم به ذکر است که پیدایش جهانگردی با مفهوم امروزی آن ناشی از تحولات قرن نوزدهم است که انقلاب صنعتی موجب اختراع وسایل رفاهی بسیار گشت در نتیجه زندگی در شهرها طاقت‌فرسا شد از این رو نیاز مردم به استراحت و مرخصی و پیدایش وسایل مسافرتی راحت و سریع مثل هواپیما، کشتی، قطار، اتومبیل موجبات توسعه گردشگری را بیش از پیش فراهم کرد (رضوانی، ۱۳۸۲، ص ۳۴).

باید توجه داشت چرخه عظیمی که به‌طور غیرمستقیم حول محور صنعت گردشگری می‌چرخد به مراتب مهم‌تر از درآمدهای مستقیم این صنعت بر اقتصاد جهانی تأثیرگذار است و حال در شروع قرن بیست و یکم وجود زیر بنای ساختمان‌های عظیم اقتصادی، بهداشتی، امنیتی، ارتباطی و غیره پدیده گردشگری را یک واقعیت اجتناب‌ناپذیر این قرن و اصولاً یکی از چشم‌اندازهای آینده‌ساز بشر ساخته است.

به طوری که درآمد سالانه کشور فرانسه از طریق صنعت گردشگری بیش از یکصد میلیارد دلار و درآمد اسپانیا از این طریق بیش از تمامی درآمدهای نفتی کشورهای حوزه خلیج فارس است. به‌گفته دبیرکل سازمان جهانی گردشگری، در آغاز سال ۲۰۰۰ میلادی، صنعت گردشگری با بیش از ۶۶۰ میلیون توریست بزرگترین صنعت قرن ۲۱ میلادی خواهد بود مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که توریسم به عنوان مهمترین بخش اقتصاد در قرن آینده، تمامی صور دیگر اقتصاد را تحت‌الشعاع خود قرار داد. در این بازار رقابت هر کشوری سعی در ارائه و عرضه محصولات و مناطق جذاب و دیدنی خود داشته و در واقع خواهان سهمی فرا خور از درآمدهای کلان این صنعت کم هزینه و پردرآمد می‌باشد. طبیعی است که ایران نیز تلاش نماید همگام با تحولات جهانی این صنعت بویژه دورنمای آن در قرن آینده، سهم شایسته خود را از این صنعت کسب نماید (پارسایان، ۱۳۸۲، ص ۳۷).

سازمان جهانی گردشگری:

این تنها سازمان بین‌المللی دولتی است که دارای مسئولیت‌هایی در سطح جهانی است و کلیه فعالیت‌های گردشگری را در برمی‌گیرد این سازمان در توسعه گردشگری بین‌المللی نقش مهمی را بازی می‌کند. سازمان جهانی گردشگری جانشین اتحادیه بین‌المللی سازمان‌های رسمی گردشگری است.

اتحادیه بین‌المللی سازمان‌های رسمی گردشگری از سال ۱۹۶۴ به‌عنوان مؤسسه‌ای برای حدود ۱۰۰ سازمان گردشگری ملی، فعالیت داشته است.

سازمان جهانی گردشگری (WTO) طی یک مجمع، عمومی فوق‌العاده توسط اتحادیه و در سال ۱۹۷۵ در مکزیک برگزار شد به وجود آمد. روش‌های اتخاذ شده و در طول این جلسه تداوم فعالیت‌های بین‌المللی پایه‌گذاری شده از جانب اتحادیه را تحت نام جدید، یعنی سازمان جهانی گردشگری به رسمیت شناخت.

سازمان جهانی گردشگری دارای یک سری اهداف مشخص می‌باشد که شامل پیشبرد توسعه گردشگری به منظور کمک به گسترش اقتصادی، درک بین‌المللی، صلح و خوشبختی و همچنین پیشبرد احترام جهانی و رعایت آزادی و حقوق اولیه بشری بدون تمایز نژاد، زبان و مذهب می‌باشد. کشورمان در سال ۱۳۴۲ به عضویت سازمان جهانی جهانگردی درآمد (کتابچی، ۱۳۸۴، ص ۱۸۳).

موقعیت و وسعت

در سال ۱۳۳۸ شمسی مالکیت دهستان حیران آستارا که تا پایان این تاریخ از لحاظ اداری به اردبیل وابسته بود به گیلان واگذار شد (اصلاح عربانی، ۱۳۷۴، ص ۵۲۰).

از لحاظ موقعیت جغرافیایی دهستان مورد مطالعه از دهستان‌های بخش مرکزی شهرستان آستارا محسوب می‌شود. روستای حیران به عنوان مرکز دهستان می‌باشد. محدوده مورد مطالعه در ۴۸ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۴۵ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه و ۱۷ دقیقه و تا ۳۸ درجه و ۲۶ دقیقه عرض شمالی جغرافیایی از خط استوا واقع شده است. وسعت این دهستان ۱۵۶/۵۱۷ کیلومتر مربع است. دهستان مورد مطالعه از سمت شمال به جمهوری آذربایجان، از سمت جنوب به دهستان لوندویل، از سمت شرق به دهستان ویرمونی و سمت غرب به کوه‌های تالش و استان اردبیل محدود است.

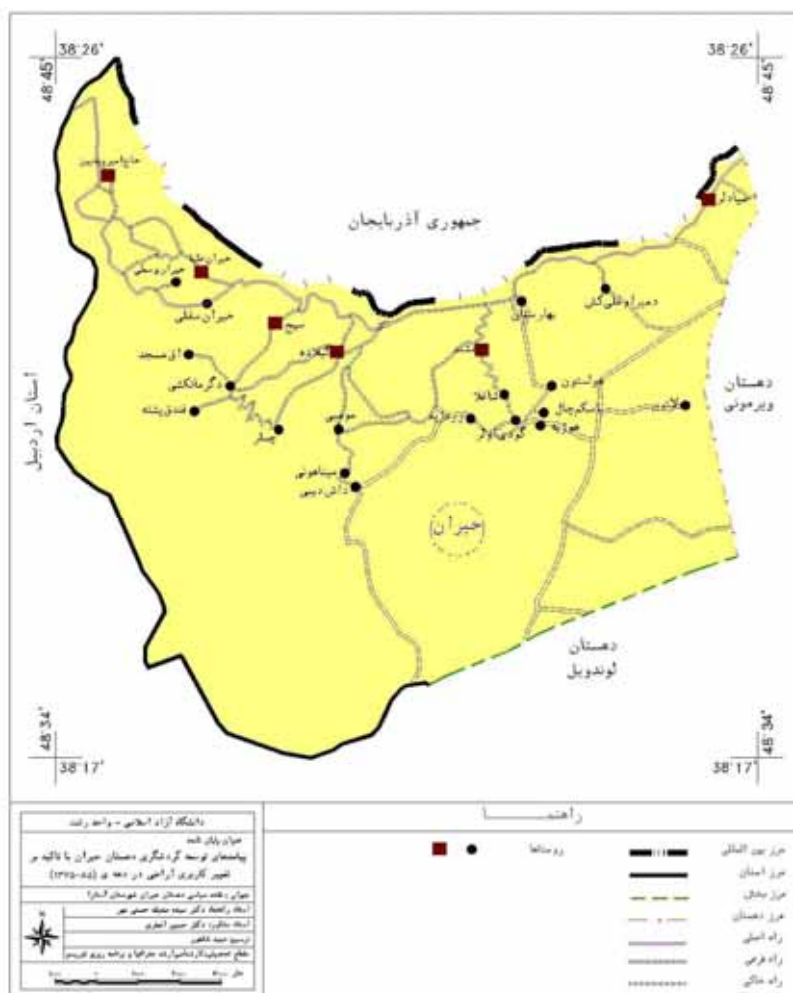
برپایه تقسیمات کشوری دهستان حیران در شمال غربی گیلان واقع شده است. از لحاظ طبیعی دهستان مورد مطالعه در بخش کوهپایه‌ای و کوهستانی شهرستان آستارا قرار دارد. فاصله مرکز این دهستان نسبت به شهر آستارا ۲۸ کیلومتر و نسبت به مرکز استان ۲۱۷ کیلومتر است. طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ دهستان حیران دارای ۲۴ روستا بوده است که به دلیل مهاجرت به نقاط شهری و روستاهای دیگر تا سال ۱۳۸۵ تعداد روستا خالی از سکنه شده است. دهستان مورد نظر طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ دارای ۲۰ روستا دارای سکنه است (معاونت برنامه‌ریزی استانداری گیلان، ۱۳۸۵، ص ۱۷).

جدول ۱- تقسیمات سیاسی دهستان حیران سال ۱۳۸۵

شهرستان	بخش	دهستان	مرکز دهستان	تعداد روستاهای دارای سکنه	تعداد روستاهای خالی از سکنه
آستارا	مرکزی	حیران	روستای حیران	۲۰	۴

منبع: دهرداری حیران، ۱۳۸۹

نقشه شماره ۲- نقشه سیاسی دهستان حیران شهرستان آستارا

توپوگرافی

از نظر چهره ناهمواری‌ها، دهستان حیران تلفیقی از کوهپایه و کوهستان است. به همین علت از نظر ناهمواری‌ها دارای دو واحد طبیعی مهم، کوهپایه‌ای و کوهستانی است. ارتفاعات این دهستان قسمتی از کوههای تالش است که در غرب و شمال غرب بخش وسیعی از مساحت منطقه را در بر گرفته است.

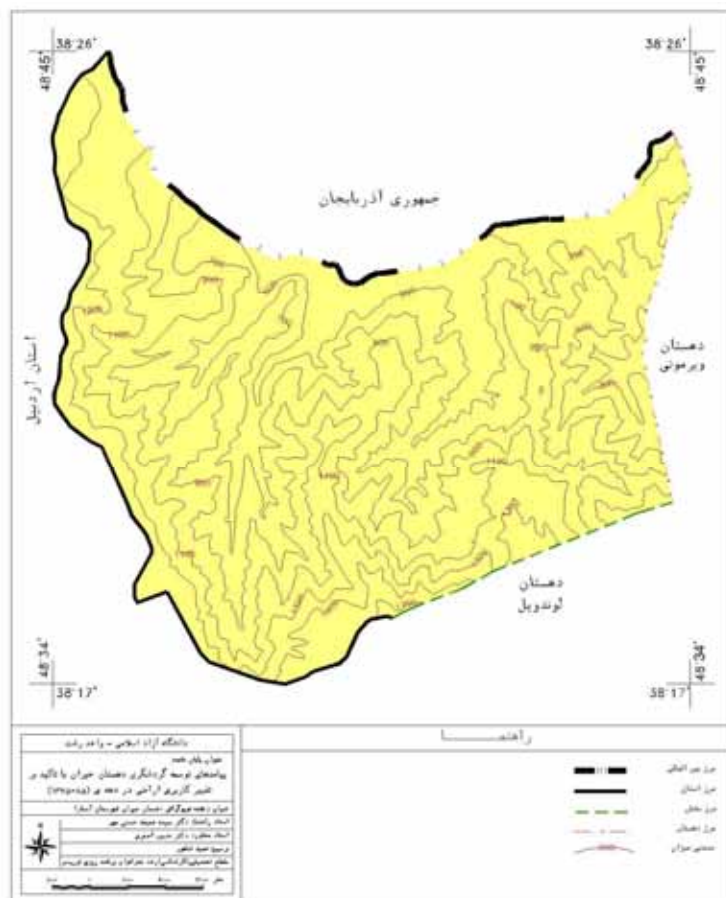
بخش کوهپایه‌ای

ارتفاع این بخش ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر است. تعداد ۱۰ اروستا در این بخش قرار دارد که ۴۲ درصد روستاهای بخش مورد مطالعه را تشکیل می‌دهد. اراضی زراعی به صورت گندم زار دیم و باغ‌ها در این بخش قرار دارد.

بخش کوهستانی

ارتفاع این بخش ۵۰۰ تا ۱۸۰۰ متر است و شیب این بخش بین ۲۰ تا ۴۰ درصد و شیب عمومی این بخش از سمت غرب به طرف شرق کشیده است. این محدوده شامل اراضی جنگلی و مرتعی است که تعداد ۴ اروستا در این بخش قرار دارد که ۵۸ درصد روستاهای محدوده مورد مطالعه را تشکیل می‌دهد و این روستاها دارای جمعیت کم می‌باشند

و از این تعداد روستا محل سکونت تک خانوارهای روستایی به صورت پراکنده است که امروزه خالی از جمعیت شده اند. از ارتفاعات مهم این بخش می توان به کوه های آسپینه ، خان بلاغی ، شیندان و لاتون اشاره کرد که مرتفع ترین آن کوه آسپینه است که دارای ارتفاع ۲۱۰۵ متر می باشد (نعمت الهی، ۱۳۸۰، ص ۳۸).

نقشه شماره ۳- توپوگرافی دهستان حیران شهرستان آستارا

ویژگی های اجتماعی و جمعیتی

هدف برنامه ریزی منطقه ای و دیگر سطوح برنامه ریزی ، بهبود سطح و کیفیت زندگی، افزایش سطح درآمد، کاهش فقر، بهبود وضعیت اشتغال، آموزش و... است. که همه آنها با جمعیت انسانی در ارتباط است. بنابراین شناخت ویژگی ها و خصوصیت منطقه و توجه به مسائل فوق الذکر از اصولی ترین کار است. به این ترتیب جمعیت و تحولات آن تأثیر اساسی در تحول اقتصادی و اجتماعی منطقه دارند (زیاری، ۱۳۷۸، ص ۱۵۴).

به نظر اکثر اقتصاددانان ، برنامه ریزان و جمعیت شناسان همبستگی بین توسعه و رشد جمعیت، به معنای رابطه ی دو جانبه ای که بین متغیرهای آنها وجود دارد. به این معنی که جمعیت تأثیر فراوانی در متغیرهای توسعه دارد و خود نیز از آنها متأثر است (آسایش، ۱۳۸۶، ص ۱۲۰).

در تحقیق حاضر اطلاعات آماری جمعیتی از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان آستارا در سال های ۷۵ و ۸۵ اخذ شده است. زیرا که مقطع زمانی تحقیق یک دوره ده سال می باشد.

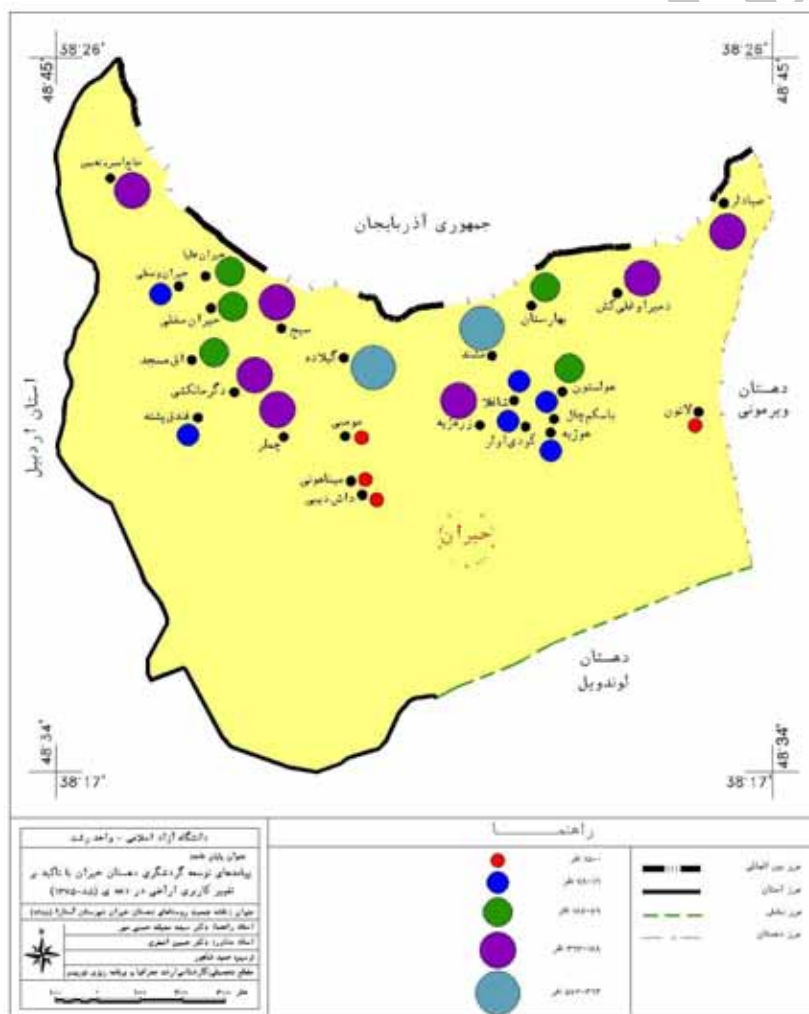
توزیع خانوار و جمعیت

طبق سرشماری‌های سال ۷۵ و ۸۵، تعداد جمعیت روستاهای دهستان حیران به ترتیب ۳۴۵۳ نفر و ۳۱۲۱ نفر گزارش شده است. بعد خانوار از سال ۷۵ از ۵/۴ نفر به ۴/۳ نفر در سال ۸۵ رسیده است. براین اساس تعداد خانوار در یک دهه‌ی گذشته کاهش یافته است.

جدول ۲- تغییرات تعداد و بعد خانوار دهستان حیران (۸۵ تا ۱۳۷۵)

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵
تعداد جمعیت	۳۴۵۳	۳۱۲۱
تعداد خانوار	۶۳۵	۶۷۹
بعد خانوار	۵/۴	۴/۳

منبع: مرکز آمار ایران، فرهنگ آبادی‌های شهرستان آستارا، سال ۱۳۸۵

نقشه شماره ۴- نقشه جمعیت روستاهای دهستان حیران شهرستان آستارا، ۱۳۸۵

ارزیابی قابلیت‌ها و توان‌های طبیعی گردشگری دهستان حیران

- وجود توان‌هایی نظیر آب و هوای خنک و مطبوع در فصل گرم در تلفیق با مورفولوژی جنگلی- مرتعی و توپوگرافی و شیب‌بندی مناسب.

- داشتن شیب ملایم و مناسب برای فعالیت‌های تفریحی و گذران اوقات فراغت.

- قرارگیری در میان دو استان گیلان و اردبیل با قابلیت‌ها و استعدادهای متنوع گردشگری سبب جذب گردشگران و مسافران دو استان می‌گردد. به نحوی که بخش شرقی حیران که در حوزه استان گیلان قرار دارد از ویژگی‌های ممتازی مانند چشم‌اندازهای منحصر به فرد، مورفولوژی مرتعی- جنگلی، مرز ایران با جمهوری آذربایجان و جنگل‌های انبوه آنسوی مرز، از زیبایی‌های خاصی برخوردار است.

-انواع آلودگی (مانند آلودگی هوا، صوتی، خاک و آب) در شرایط فعلی به دلیل دور بودن منطقه حیران از محدوده‌های شهری و مناطق صنعتی و تراکم کم تأسیسات انسان ساخت در آن ناچیز است اما نکته‌ای که بایستی مورد توجه قرار گیرد اینکه خطر آلودگی زیست محیطی و کاهش کیفیت تفریحی با ادامه روند تغییر کاربری اراضی و توسعه گردشگری شدیداً منطقه را تهدید می‌کند.

- جاده ارتباطی قدیم و همچنین راهدار خانه باقیمانده در آن نیز از جمله جاذبه‌های انسان ساخت منطقه حیران هستند که می‌توانند به فضاهای عملکردی تبدیل گردند به نحوی که از جاده قدیم در پیوند با خطوط دسترسی جدید به عنوان دسترسی‌های تفریحی و گردشگری استفاده شود چرا که مسیرهای با عملکرد شاخص توریستی به صورت خطوط معماری آزاد و غیرمنظم، نتیجه مطلوب می‌دهند و اصولاً در نقاط تفرجگاهی برای پیاده کردن یک معماری منظر^۲ جوابگو، خطوط منحنی (به منظور ارائه پرسپکتیوهای متنوع به ناظر) در تلفیق با خطوط منظم می‌توانند به خوبی منظور طراح را به مخاطب منتقل کنند.

در کل این قابلیت‌ها و توان‌های گردشگری حیران و منطقه باعث می‌شود درخواست‌ها و تقاضاها برای ارائه خدمات گردشگری افزایش یابد و در سال‌های اخیر با افزایش خانه‌های دوم و تغییر کاربری‌ها به کاربری‌های مسکونی (ویلائی) نمود بیشتری داشته است که این موضوع پیامدهای خاص خود را به دنبال دارد.

تعداد خانه‌های روستاهای دهستان حیران در سال ۱۳۸۵

تعداد خانه‌های مسکونی روستاهای دهستان حیران در سال ۱۳۸۵، ۶۸۰ باب خانه در ۲۴ روستای این دهستان می‌باشد که از این تعداد ۲۹۵ باب در روستاهای داخل جنگل، ۳۲۹ باب در روستاهای حاشیه جنگل و ۵۶ باب در روستای مجاور حاشیه جنگل قرار دارد. و با روند افزایش احداث خانه‌های دوم در سال‌های اخیر تعداد واحدهای مسکونی در روستاهای دهستان حیران بیشتر شده است.

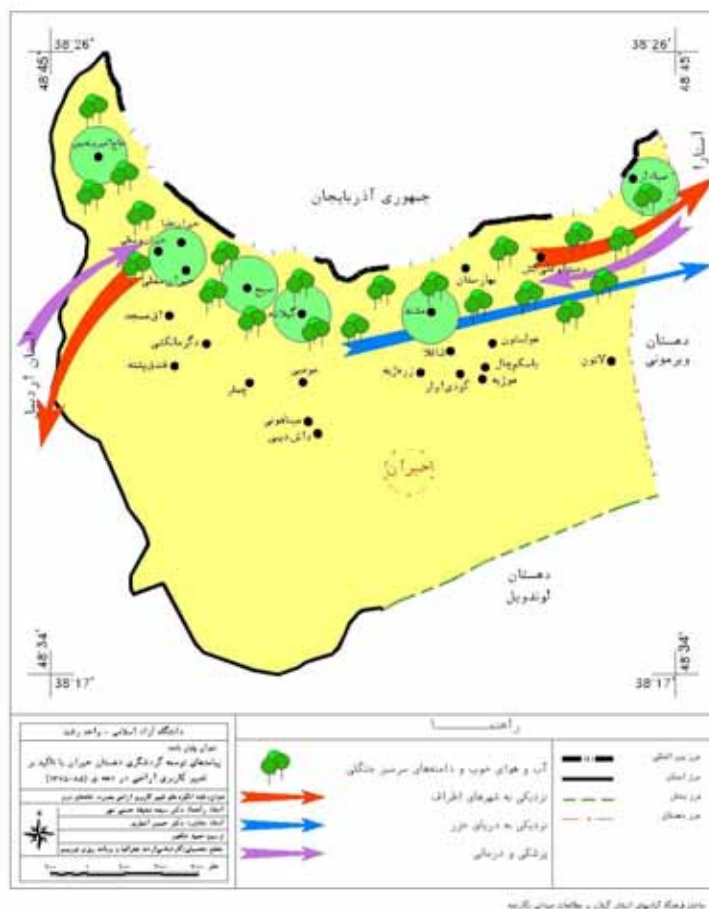
جدول ۴- تعداد خانه های دوم روستاهای منطقه حیران - ۱۳۸۹

نام روستا	تعداد خانه های دوم	درصد
حیران	۳۳۷	۷۶/۲۴
گیلده	۵۳	۱۱/۹۹
سیج	۲۲	۴/۹۸
بهارستان، ونه بین، مشند، شاغلا، صیادلر، دگرمانکشی	۳۰	۶/۷۹
$Ni = 9$	$N = 442$	%۱۰۰

منبع: دهداری حیران - ۱۳۸۹

روند افزایش واحدهای پذیرایی و خدماتی در محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه با برخورداری از آب و هوای معتدل و مطبوع و جاذبه های طبیعی همچون جنگل، مراتع سر سبز در ارتفاعات، مناطق ییلاقی و نزدیکی به دریای خزر یکی از بهترین موقعیت‌های تفریحی، تفرجگاهی و سیاحتی را فراهم نموده که منطقه ضمن قرارگیری در میان دو استان اردبیل و گیلان و با داشتن شیب ملایم نه تنها موجب جذب گردشگران و مسافران بسیاری شده بلکه افزایش خانه‌های دوم را نیز سبب گشته است. برابر آمارهای ارائه شده در سال ۱۳۸۵ حدود ۱۲۰ هزار نفر گردشگر داخلی و حدوداً ۲۰۰۰ نفر گردشگر خارجی به منطقه عزیمت نموده‌اند که این روند در مقایسه با سال ۱۳۷۵، افزایش چشمگیری را نشان می‌دهد که در راستای افزایش تعداد گردشگران، واحدهای خدماتی بین راهی از جمله عسل فروشی‌ها، آش فروشی‌ها، کبابی‌ها، کافه‌خانه‌ها، سوپر مارکت‌ها و ... بمنظور کسب درآمد و ارائه خدمات به مسافران نیز رشد فزاینده‌ای را داشته است.

نقشه شماره ۵- نقشه انگیزه‌های تغییر کاربری اراضی به صورت خانه‌های دوم در روستاهای دهستان حیران شهرستان آستارا

نتیجه گیری

هرچند گردشگری روستایی و اکوتوریسم (طبیعت‌گردی) و بهره‌گیری ساکنین شهرها از فضاهای بکر و طبیعی برای گذران اوقات فراغت سابقه‌ی طولانی دارد و در بسیاری از نواحی ایران چنین رفتارهایی برای رهایی از زندگی یکنواخت و خسته‌کننده و یا فرار از گرمای طاقت‌فرسای تابستان متداول بوده و می‌باشد. اما این تحرک و جابجایی‌ها به جهت همزمان شدن با توسعه شبکه‌های حمل و نقل، افزایش در آمد خانوارها، افزایش امکانات رفاهی در مدت زمان کوتاهی به وقوع پیوسته که از نتایج آن می‌توان به پدیده شهرگزیزی و احداث خانه‌های دوم اشاره کرد. رشد و گسترش خانه‌های دوم به‌عنوان یکی از بارزترین شاخصه‌های توسعه گردشگری در مناطق توریستی می‌باشد. همزمان با رشد شتابان شهرنشینی، به خصوص در شهرهای بزرگ و نیاز شدید شهروندان به امکانات استراحتگاهی در خارج از محدوده شهرها در مناطق خوش آب و هوایی با مناظر زیبای طبیعی به خصوص در فصل تابستان گسترش خانه‌های دوم در منطقه حیران نیز به شدت شتاب گرفت که این رشد شتابان در دهه ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ نمود عینی و محسوس‌تری داشته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین افزایش امکانات و توسعه گردشگری با تغییر کاربری اراضی و احداث خانه‌های دوم در منطقه حیران ارتباط تنگاتنگی وجود دارد. به‌طوری‌که جاده جدید آستارا

- اردیبهشت در سال ۱۳۶۶ افتتاح و پس از دو سال در سال ۱۳۶۸ اولین ویلاها در منطقه حیران احداث گردیدند. و پس از آن از سال ۱۳۷۵ احداث خانه‌های دوم نه تنها در روستای حیران بلکه در روستاهای دیگر دهستان نیز شتاب گرفت. گردشگران قبل از احداث خانه‌های دوم از طبیعت زیبای منطقه بهره‌مند شده و تعامل شان با محیط طبیعی و جامعه بومی به گونه‌ای بوده که بیشترین سازگاری و هماهنگی را به لحاظ کالبدی و اجتماعی با منطقه داشته‌اند، روند گسترش تغییر کاربری اراضی در سال‌های پس از ۱۳۷۵ جنبه‌های منفی و پیامدهای نامطلوب در منطقه به لحاظ زیست محیطی و هم به لحاظ ناهنجاری‌های اجتماعی داشته که قابل توجه و تأمل می‌باشد. دخل و تصرف گسترده و کنترل نشده در محیط طبیعی به خصوص در مرکز دهستان که تمرکز فوق العاده‌ای از لحاظ خانه‌های دوم در آنجا وجود دارد و اقداماتی از قبیل تبدیل باغات و زمین‌های زراعی به ساختمان‌های مسکونی و استفاده از مصالح الگوی معماری ناهمگون با محیط، تجاوز به حریم رودخانه‌ها و آلودگی آب، تخریب پوشش گیاهی و در نتیجه فرسایش دامنه‌ای، از جمله نتایج توسعه گردشگری در منطقه می‌باشد.

نارضایتی مردم محلی از برخی الگوهای رفتاری گردشگران و نارضایتی از ازدحام و بار ترافیکی که به خصوص در روزهای آخر هفته به منطقه تحمیل می‌شود. از جمله مصادیقی است که نشان می‌دهد منطقه با مشکل توزیع امکانات و خدمات به گردشگران مواجه شده است. از این رو مدیریت علمی پیامدهای توسعه گردشگری در محدوده مورد مطالعه و برنامه‌ریزی برای کنترل و هدایت پیامدهای آن، امری مهم و اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

ارائه پیشنهادات

- راه اندازی واحدهای پذیرایی بومی سنتی بمنظور ارائه غذایی و نوشیدنی‌های محلی منطقه.
- آموزش بلدهای محلی جهت راه‌اندازی تورهای طبیعت‌گردی و توریسم دهکده‌ای در دهستان حیران.
- ایجاد سیستم‌های خدمات عمومی از جمله سرویس‌های بهداشتی، رفع فاضلاب و زباله با طراحی مناسب و سازگار با منطقه.
- تدوین و اجرای آیین‌نامه‌های مربوط به الگوی معماری و مصالح ساختمانی برای توسعه مراکز خدماتی و گردشگری.
- فعال‌سازی فعالیت‌های کشاورزی و دامداری در سطح دهستان برای جلوگیری از تغییر کاربری اراضی.
- اطلاع‌رسانی و بازشناسی مجدد امکانات و توان‌های گردشگری حیران جهت سرمایه‌گذاری در این امر.
- مدیریت پسماند زباله‌ها و فاضلاب‌های فعالیت‌های گردشگری و خانه‌های دوم.
- توسعه و بهبود کیفیت جاده مرزی حیران، برای گردشگران علاقه‌مند به بازدید از جاذبه‌های اکوتوریستی منطقه.

منابع

- آمار، تیمور (۱۳۸۵). بررسی و تحلیل گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی، مطالعه موردی بخش خورگام شهرستان رودبار. فصل‌نامه چشم انداز جغرافیایی. سال دوم، شماره ۱.
- اصلاح عربانی، ابراهیم (۱۳۷۴). کتاب گیلان، جلد سوم. [تهران]: انتشارات پژوهشگران ایران،

چاک. وای.گی (۱۳۸۲). **جهانگردی در چشم اندازی جامع**. ترجمه علی پارسایان و سید محمد اعرابی. تهران: انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی،

تاج، شهره (۱۳۸۰). چشم‌اندازی نو برای توسعه گردشگری در ایران «مدل توسعه‌ی گردشگری». **مجله دانش نامه**.

دروئو، ماکس (۱۳۷۴). **جغرافیای انسانی**. ترجمه سیروس سهامی، جلد دوم. مشهد: انتشارات رایزن مشهد،

رضوانی، علی اصغر (۱۳۷۴). **جغرافیا و صنعت توریسم**. تهران: انتشارات پیام نور،

رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۲). تحلیل روند ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی شمال استان تهران. **فصل‌نامه پژوهش‌های جغرافیایی**. شماره ۴۵.

جولیا شاریلی، ریچارد (۱۳۸۰). **گردشگری روستایی**. ترجمه رحمت الله منشی زاده و فاطمه نصیری. تهران: نشر منشی،

ضیائی، محمود؛ و صالحی نصب، زهرا (۱۳۸۷). گونه‌شناسی گردشگران خانه‌های دوم و بررسی اثرات کالبدی آنها بر نواحی روستایی

(مطالعه موردی: رودبار قصران)، **فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی**، شماره ۶۶.

فشارکی، پریدخت (۱۳۷۵). **جغرافیای روستایی**. [تهران]: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی،

قدیری معصوم، مجتبی و سنایی، مهدی (۱۳۸۷). نقش و تأثیر خانه‌های دوم بر ساختار اقتصادی، اجتماعی ناحیه کلاردشت. **فصلنامه**

پژوهش‌های جغرافیای انسانی. شماره ۶۵.

منشی زاده، رحمت‌الله (۱۳۷۶). **جهانگردی**. [بی‌جا]: انتشارات مسعی،

نعمت‌اللهی، بهروز (۱۳۸۰). **تاریخ جامع آستارا و حکام نمین**. اردبیل: انتشارات شیخ صفی اردبیل،

